

ПРИНЦИП ДОМІРНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Written by БУРДОНОСОВА МАРИНА АНАТОЛІЇВНА, к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного та адміністративного права ДУІТ (м. Київ)

Saturday, 14 May 2022 11:16

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Цей принцип є традиційно важливим постулатом для більшості сучасних Конституцій, його закріплення знаходимо і в Основному законі нашої держави. Крім того, наголошується на його важливих складових: Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй; норми Конституції України є нормами прямої дії; звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [1]. Верховенство права можна розглядати як явище, яке породжує демократію та стає основною передумовою створення правової держави; як панування права в суспільстві, де державна влада здійснюється в межах закону, а суд, який є незалежним від інших органів державної влади, приймає законні і справедливі рішення, де пріоритет надається правам та інтересам особи; як прояв справедливості, гуманізму та добра.

Принцип верховенства права – основоположний принцип правової держави, який ґрунтується на провідних ідеях юридичної теорії та практики і визначає підстави забезпечення та реалізації основних прав і свобод громадян, їх правове положення в суспільному розвитку держави.

Попри термінологічну схожість, поняття «верховенство права» («Rule of Law») не завжди є синонімом понять «Rechtsstaat», «Estado de Direito» або «Etat de droit» (чи терміна «preeminence de droit», який застосовує Рада Європи). Не виступає воно і синонімом ані російського поняття «верховенство закону», ані російського терміна «правовое государство» [2].

У 2006 році вийшло фундаментальне дослідження проблематики верховенства права С. Головатого, в якій запропоновано як відповідник англійського поняття «Rule of Law» двослівний український вираз «верховенство права» замінити на однослівний – «правовладдя». Підтримуючи дану позицію, слід зазначити, що у 2022 році термін «правовладдя» не набув належного поширення серед науковців, оскільки більшість продовжує відштовхуватися від традиційного виразу «верховенство права», який закріплений в тексті Конституції України і є більш популярним у широкому вжитку. Однак, поглиблене вивчення генези «Rule of Law» ставить перед теоретиками необхідність пошуку більш вдалого перекладу, який би відповідав суті явища і був адаптований під українську правову доктрину. Саме термін «правовладдя» відповідає сучасним критеріям і заслуговує на поширення в наукових колах [3].

Відходячи від термінологічних проблем, повернемося до суті явища. Враховуючи зміст статті 8 Конституції України та практику Конституційного Суду України, верховенство права слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади [1].

В роботі «Вступ до науки конституційного права» Альберт Дайсі зазначав, що для досягнення максимального ефекту від застосування ідеї верховенства права необхідно розрізняти три близькі за своєю суттю концепції: 1) панування права: людина може бути притягнута до відповідальності в разі прямого порушення закону, у передбаченому законом порядку та в суді загальної юрисдикції; 2) верховенство права: кожна людина, незалежно від посади і становища в суспільстві, рівна перед законом; 3) панування духу законності.

Доктрина А. Дайсі була побудована на трьох постулатах:

1) право протистоїть деспотичній владі; широкі дискреційні повноваження урядів мають

ПРИНЦИП ДОМІРНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Written by БУРДОНОСОВА МАРИНА АНАТОЛІЇВНА, к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного та адміністративного права ДУІТ (м. Київ)

Saturday, 14 May 2022 11:16

бути обмеженими; тільки в разі порушення особою закону суд призначає їй покарання у встановленому законом порядку;

2) кожна людина, незалежно від посади і соціального статусу, має бути рівною перед законом;

3) основним джерелом права є не норми конституції, а природні права людини; якщо права людини порушено, вона має право на судовий захист [4].

Важливою складовою верховенства права є принцип домірності, який регламентує співвідношення між поставленою метою та засобами і способами її досягнення. Принцип домірності впливає «з принципу правової держави» та «самої суті основоположних прав людини і громадянина». В основу цього принципу покладена ідея, згідно з якою «загальний інтерес, яким керується держава, не може бути таким, що придушує свободу окремої особи». Жодні спроби обмежити її дії, або зовсім зневажати свободу особи, посилаючись на необхідність боротьби з економічною кризою, епідемією, епізоотією чи іншими суспільними небезпеками в демократичній правовій державі, не можуть бути виправданими. Як прояв загального права громадянина на свободу від держави основоположні права можуть обмежуватися державними органами лише настільки, наскільки це є абсолютно необхідним для захисту публічного інтересу.

На початкових етапах становлення принцип домірності стосувався меж можливих обмежень основоположних прав людини. Вони, як зазначалося в одному з рішень Федерального конституційного суду Німеччини, мають бути «адекватними конкретній ситуації, яка потребує такого обмеження, тобто перебувати у прийнятному співвідношенні до важливості та значення основного права».

Як зазначає М.І. Козюбра, підстави для обмеження прав і свобод людини формулюються як у національних конституціях, так і в міжнародно-правових документах досить загально, у вигляді так званих оцінювальних понять, вирішальна роль у тлумаченні та конкретизації змісту принципу домірності стосовно конкретних правових ситуацій продовжує належати судам. В процесі тривалої практики міжнародними судовими органами, зокрема Європейським судом з прав людини, та національними судами, передусім конституційними, сформульовано ряд вимог принципу пропорційності, які в узагальненому вигляді зводяться до такого:

1) будь-які обмеження основоположних прав і свобод можливі тільки на підставі закону у передбачених конституцією межах, що є необхідними для нормального функціонування демократичного суспільства;

2) такі обмеження мають застосовуватися тільки у випадках, якщо не існує менш обтяжливих засобів і способів запобігання порушенням прав і свобод інших осіб та забезпечення публічних інтересів;

3) наслідки заходів, які обмежують реалізацію прав і свобод, не повинні бути надмірними та мають суворо обумовлюватися метою, що переслідується [5].

Практикою Європейського суду з прав людини, сформульовані певні (не абсолютно визначені) критерії таких оцінювальних категорій, що мають суттєве значення для застосування принципу пропорційності і пов'язані з публічним інтересом, а саме «необхідність для демократичного суспільства», «нагальна суспільна потреба», «переслідувана правомірна мета», «додержання справедливої рівноваги між «загальним інтересом» та «інтересом особи» тощо, які виходять далеко за межі юрисдикції Суду, здійснюючи істотний вплив на національну судову практику, у тому числі вітчизняну.

Принцип домірності не тільки використовується для визначення меж можливих

ПРИНЦИП ДОМІРНОСТІ ЯК СКЛADOVA BEPXOBENCTBA ПPABA

Written by БУРДОНОСОВА МАРИНА АНАТОЛІЇВНА, к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного та адміністративного права ДУІТ (м. Київ)

Saturday, 14 May 2022 11:16

обмежень прав і свобод людини правозастосовними органами держави, а й поширюється на всі напрями і види державної діяльності, включаючи законотворчу. Дією принципу охоплюються як публічно-правові, так і приватно-правові відносини, тобто під дію принципу домірності підпадають майже всі правові питання – від регламентації повноважень різних органів державної влади та їх збалансування, запобігання зловживанню дискреційними повноваженнями та встановлення меж свободи розсуду, до вирішення питань про співмірність конституційних прав і обов'язків, відповідність злочину і покарання, праці і винагороди за неї, прав і обов'язків кредитора і боржника, збалансованість прав сторін у судовому процесі тощо. Звернемо увагу, що зазначені аспекти є також складовими принципу справедливості, що є основоположним у праві і виключає суто позитивістський підхід до тлумачення і застосування Конституції та законів.

Список використаних джерел: 1. Конституція України: офіц. текст. Київ: КМ, 2015. 98 с.
2. Report on the rule of law: Council of Europe. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session. Venice, 25-26.03.2011. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e) (дата звернення: 07.05.2022).
3. Головатий С. Верховенство права: монографія у трьох книгах. Київ, 2006.
4. Загальна теорія права. / За заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
5. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна. Право України. 2012. № 1-2. С. 30-64.